

Dr. sc. Vesna Popović*
Danijela Zovko**

UDK 327(4-11)
327:355.018(477)
061.1EU:339.923(477)
Primljeno: 24.10.2022.
Prihvaćeno: 9.11.2022.
Pregledni znanstveni rad

MEĐUNARODNOPRAVNA OBILJEŽJA ISTOČNE EUROPE S POSEBNIM OSVRTOM NA UKRAJINU

Sažetak

Istočna Europa danas prolazi kroz krizu koja ima mnogo obilježja: društvena, politička, gospodarska, ideološka, kulturna. Agresija Rusije na Ukrajinu događaj je koji će obilježiti budućnost Europe i globalnoga svjetskog poretka. Postojeće stanje u Istočnoj Europi, odnosno oružanom agresijom na Ukrajinu nemilosrdno su, brutalno i namjerno zgažena i prekršena sva međunarodnopravna, humanitarna i druga pravila koja reguliraju ponašanje suverenih i nezavisnih država u međunarodnim odnosima. Autori u radu ukazuju da međunarodna zajednica, odnosno Europska unija, ima ključnu ulogu u stabilnosti i sigurnosti Istočne Europe. Razvoj regionalnih odnosa u istočnom susjedstvu ovisi o pristupu Europske unije ključnim akterima poput Ukrajine. Prema tome, neophodno je prepoznavanje Ukrajine kao važnog ekonomskog i političkog aktera u Europi, što treba voditi i dubljem angažmanu s Europskom unijom. S druge strane, bitno je da se poštuju i postupno provode demokratske reforme koje će Ukrajinu približiti Europskoj uniji i osigurati joj status demokratskoga lidera u regiji.

Ključne riječi:

Istočna Europa, Europska unija, međunarodni odnosi, identitet Ukrajine, ukrajinska kriza.

1. Istočna Europa, povijesni pojam

Prije Drugoga svjetskog rata, a osobito nakon njega, osobit je znanstveni i politički interes usmjeren na Istočnu Europu. Usmjerenost istraživača, poglavito američkih

* Dr. sc. Vesna Popović, docentica, Sveučilište u Mostaru, Pravni fakultet, vesna.popovic@pf.sum.ba

** Danijela Zovko, studentica preddiplomskog studija Pravo, Sveučilište u Mostaru, Pravni fakultet, danijela.zovko@pf.sum.ba

i zapadnoeuropskih, na Istočnu Europu bila je ponajprije motivirana političkim interesima.¹

Pojam Istočne Europe ima dugu povijest, nikad nije bio jednoznačno zemljopisno, povijesno i kulturno određen.² Zemljopisne granice regije bile su veoma rastezljive.³ Mađarski povjesničar i politolog *István Bibó* tvrdi da su Srednja i Istočna Europa zauzimale „čitavo ono područje koje se prostire istočno od Rajne, između Francuske i Rusije...“.⁴ I mnogi drugi istraživači određuju Istočnu Europu kao „prostor između Njemačke i Rusije“, odnosno kao „posebno područje između istočne granice Njemačke i zapadne granice Rusije“,⁵ zbog čega se naziva međuzemljom ili „Međueuropom“.⁶ *Jenő Szűcs* tvrdi da su „unutarnje granice Europe“ nastale veoma rano.⁷

Kako se zemljopisna granica između Zapadne i Istočne Europe oduvijek shvaćala i kao kulturna razdjelnica između dva svijeta, razgraničenje je poprimilo izrazite vrijednosne konotacije,⁸ te je u narodnim predajama i mitovima nastalo mnoštvo granica Istočne Europe,

¹ Regija označava zemljopisno zaokružen prostor, povijesno, kulturno, ekonomski i politički relativno homogen ili relativno izdvojen u odnosu prema nekoj nadređenoj, geografskoj ili državnoj, cjelini. Zemljopisno određenje regije uključuje prostorno-teritorijalnu dimenziju, tj. jasno određive prirodne granice koje zaokružuju neki teritorij i čine ga jedinstvenom geografskom cjelinom. Vidi: BLAGOJEVIĆ, A., Zemljopisno, povijesno, upravno i pravno određenje istočne Hrvatske - korijeni suvremenog regionalizma, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2008., 29, br. 2, str. 1150.

² Podjela nekadašnjeg Rimskog Carstva na njegov zapadni i istočni dio sa svojim središtima u Rimu i Carigradu, pokrenula je nezaustavljiv proces raspadanja nekadašnjega političkog, vjerskog i kulturnog jedinstva. Jaz se sve više produbljivao i proširivao, dok istočnim raskolom godine 1054. nepremostivo nije odijeljen jedan dio od drugoga. Umjesto nekadašnje suradnje između europskog Istoka i Zapada zaredali su bezbrojni sukobi i nevjericе, koje još i danas obilježavaju njihove odnose. Vidi u: KRASIĆ, S., Budućnost Europe u ogledalu njezine prošlosti, Crkva u svijetu, 35., br. 4, 2000., str. 408.

³ Moglo bi se reći da „Istočna Europa“ označuje prvenstveno ono zemljopisno područje koje se proteže od rijeke Labe do Uralskoga gorja, koje je donedavno bilo nazivano „istočnim blokom“. Radi se o bloku država koje su pod sovjetskim patronatom i upravom predstavljale novi entitet u svjetskoj politici, izražen njihovim gospodarstvenim i vojnim objedinjavajućim tijelima kao što su Vijeće uzajamne ekonomske pomoći i Varšavski pakt. Vidi u: BIDELEUX, R., JEFFRIES, I., A History of Eastern Europe: Crisis and Change, London, 1998., str. 8.

⁴ BIBÓ, I., HUSZÁR, T., SZÜCS, J., Regije evropske povijesti, Zagreb, 1995., str. 39.

⁵ Opširnije u: PITTAWAY, M., Eastern Europe 1939-2000, London, 2004., str. vii.

⁶ Precizno određivanje onoga što je „Istočna Europa“ ili bi trebala biti vidi u: SEGERT, D., Die Grenzen Osteuropas. 1918, 1945, 1989 – Drei Versuche im Westen anzukommen, Frankfurt, 2002., str. 11-12.

⁷ Počele su se ocrtavati već na prijelomnici prvoga i drugoga tisućljeća, kad su se na zemljovidima Europe mogle povući razlike između zapadnih područja, na kojima su bili rasprostranjeni zapadno kršćanstvo, romantika i gotika, renesansa i reformacija, autonomni gradovi i dr., te između istočnih područja, gdje su te pojave bile mnogo rjeđe ili ih uopće nije bilo. Detaljnije u: BIBÓ, I., HUSZÁR, T., SZÜCS, J., 1995., str. 145-149.

⁸ Narodi Istočne Europe više osjećaju za Europu nego oni u Zapadnoj Europi jer su za nju više pretrpjeli. Ne u smislu da su se za nju kao takvu borili, nego zato što su se, boreći se za sebe, borili i za nju. Norvežani, Nizozemci, Francuzi i drugi nisu nikada bili na udaru invazije naroda s drugih kontinenata, drugih kultura, civilizacija i vjera pa nisu ni mogli razviti osjećaj pripadnosti određenom, europskom svijetu. Vidi: KRASIĆ, S., 2000., str. 412.

npr.: za Francuze je Istok počinjao u Njemačkoj, za Nijemce u Poljskoj, za Poljake u Rusiji, za Čeha u Slovačkoj, za Hrvate u Srbiji itd.⁹

Neki autori ističu da se Istočna Europa konstituirala između 1945. i 1948. godine, u kratkom razdoblju koje je obilježeno početkom i svršetkom uspostave komunističkih političkih režima u svim zemljama regije. Upravo su u tom kratkom razdoblju „Sovjetski Savez i Istočna Europa postali jedna regija, a ne dvije. Srednja ili Srednjoistočna Europa i Istočna Europa“.¹⁰

Među obilježjima koja su povezivala zemlje i narode Istočne Europe u prvom redu su gospodarska nerazvijenost u odnosu na razvijeno gospodarstvo Zapadne Europe. Gospodarsku nerazvijenost pratila su druga socijalna, politička i kulturna obilježja. Tako *Krager* navodi obilježja Zapadne Europe koja nisu bila proširena u Istočnoj Europi, npr.: klasično grčko-rimsko naslijeđe, zapadno kršćanstvo, reformacija, renesansa i prosvjetiteljstvo, građanske slobode u autonomnim gradovima, individualizam, pravni poredak i pravna kultura koja je štitila i održavala taj poredak, nacionalne države nastale u dugom procesu izgradnje modernih nacija koje su postale središta i nositeljice društvene modernizacije.¹¹

Dakle, vrijednosna zajednica Zapada, koja je podrazumijevala poštovanje ljudskih prava i sloboda te višestranačku demokraciju, na Istoku Europe bila je nedjelotvorna.

Istočnu Europu potkraj XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća karakteriziraju zakašnjeli procesi nacionalnih integracija koji su rezultirali nastankom „etničkih nacija“. *Bibó* tvrdi da su zakašnjeli i teški procesi nacionalne integracije bili posljedica raspada Habsburške Carevine i Osmanskoga Carstva koje je uzrokovalo „razdvajanje državnih i etničkih granica“ i posljedično rađanje jezičnoga nacionalizma kao konstitutivnoga čimbenika procesa integracije istočnoeuropskih nacija.¹² Dok je moderna nacija u Zapadnoj Europi „*par excellence* politički pojam“, istočnoeuropske nacije u

⁹ WHITE, S., OATES, S., MILLER, B., „The ‘Clash of Civilisations’ and Postcommunist Europe“. *Comparative European Politics*. 2003., br. 1., str. 111-127.

¹⁰ O nastanku Istočne Europe u političkom smislu vidi u: JOHNSON, L. R., *Central Europe, Enemies, Neighbors, Friends*. New York, 2002., str. 250. Međutim, obrisi Istočne Europe kao političke regije počinju se nazirati već nakon Prvoga svjetskog rata, kad nastaje novi državni poredak s nizom „miješanih zemalja“, zahvaljujući kojima je Istočna Europa počela postupno apsorbirati dijelove predratne Srednje Europe. Tada, naime, dijelovi Ukrajine i Poljske koji su nekada bili sastavnice Habsburškoga Carstva ili, još ranije, katoličke Poljsko-Litavske Unije, padaju pod vlast pravoslavne Rusije, Hrvatska i Slovenija, koje su stoljećima bile u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, „napuštaju“ Srednju Europu i preko Jugoslavije odlaze u Istočnu, odnosno Jugoistočnu Europu, a dijelovi Mađarske pripojeni su Rumunjskoj i Jugoslaviji, te ne mijenjaju samo državnu, nego i regionalnu pripadnost.

¹¹ Adolf Krager izradio je „negativan“ analitički raspored, te naveo konstitutivna obilježja Zapadne Europe. Detaljnije u: KRAGER, A., *Ostmitteleuropa. Zur Entwicklung des Raumbegriffs. Der Bürger im Staat*, 1997., 47. br. 3, str. 146-149.

¹² Vidi u: BIBÓ, I., HUSZÁR, T., SZÜCS, J., 1995., str. 42.

osnovi su se razvile kao „jezične nacije“. Iz takve njihove prirode proizašle su fluidne nacionalne granice i stalni granični sporovi, koji su rodili „egzistencijalni strah za zajednicu“, a koji je postao glavna zaprjeka razvoju i učvršćenju demokracije. Stvorio se široko proširen osjećaj da dosljedno poštovanje demokratskih načela ugrožava opstanak nacionalne zajednice, pa dolazi do kobnoga razdvajanja pojmova nacije i demokracije, nacionalne države i slobode.

Češki povjesničar *Hroch* vidi male nacije kao:¹³

- narode koji u vrijeme pretvaranja u modernu naciju nisu imali vlastitu vladajuću klasu s kojom su dijelili isto etničko podrijetlo, nego su njima vladali stranci;
- narode koji su u razdoblju transformacije imali etničku „političku jedinicu“, ali ona nikad nije bila neovisna;
- narode koji nisu imali neprekinutu tradiciju kulturne proizvodnje na vlastitom jeziku ili je ona, ako su je nekad i imali, bila uništena. Riječ je o „potlačenicima“, bilo da su posrijedi „nacije bez povijesti“, koje u pretkapitalističkom dobu nisu imale nikakve oblike samostalnoga političkog života, bilo da su posrijedi nacije koje su u srednjem stoljeću imale svoje političke entitete.

Uvriježilo se mišljenje da su procesi nacionalne integracije u Zapadnoj i Istočnoj Europi tekli prema različitim obrascima, koji su stvorili građanske, *civic nations*, nasuprot etničkim nacijama, *ethnic nations*.¹⁴ Građanske nacije u zapadnoeuropskim zemljama načelno su neovisne o etničkoj pripadnosti svojih članova, dok su istočnoeuropske nacije bitno određene etničnošću. Prve su vezane za teritorijalni i institucionalno-politički okvir države, pa je pripadnost naciji uvjetovana državljanstvom. Iz poklapanja *demosa* i nacije rodila se liberalna država. U tom obrascu država „proizvodi“ odnosno određuje građansku naciju, a paradigmom se smatra francuska nacija, koja je univerzalistička, sekularna, unitaristička i asimilacijska.¹⁵ Druge su poglavito određene etnički, pa je pripadnost naciji uvjetovana pripadnošću etničkoj zajednici. Iz razdvajanja *demosa* i nacije rađa se neliberalna država. U tom je obrascu nacija temelj države, jer nacionalna ideja prethodi nacionalnoj državi. Paradigmom se smatra njemačka nacija koja se razvila iz narodne zajednice *Volksgemeinschaft*, pa je nacija određena kao jezična, kulturna, rasna, odnosno etnokulturna zajednica. Zapadnoeuropske nacije stoga su poglavito političke, a istočnoeuropske kulturne tvorevine.¹⁶

¹³ Opširnije u: HROCH, M., Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi. Komparativna analiza društvenih sustava patriotskih grupa malih europskih nacija, Zagreb, 2006., str. 36-37.

¹⁴ Vidi: GELLNER, E., Nacije i nacionalizam, Zagreb, 1998., str. 26.

¹⁵ Opširnije u: BRUBAKER, R., Citizenship and Nationhood, Cambridge, 1992., str. 35.

¹⁶ Razdvajanje *demosa* i nacije smatra se izvoristom nedemokratskih političkih poredaka ili makar stalnoga intencijskog otklizavanja u takve poretke, koje je bilo tipično za gotovo sve države Istočne Europe između dva svjetska rata. Vidi: OBERLÄNDER, E., (ur.) Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919-1944., Paderborn: Schöningh, 2001.

Međutim, do povijesno naj snažnije političke homogenizacije Istočne Europe kao regije došlo je nakon Drugoga svjetskog rata, kada je na cijelom području od europsko-azijske granice do zapadnih granica predratne Srednje Europe uspostavljen komunistički politički i društveni režim.¹⁷ Totalitarni politički poredak postaje bitno svojstvo cijele regije i njezin glavni homogenizator. Smatra se da komunizam nije ukinuo državu, kako je najavljivao, nego je ukinuo društvo.¹⁸ Kako je autonomija društva u cjelini, kao i pojedinih njegovih segmenata, bila krajnje reducirana ili čak potpuno ukinuta, bile su potisnute ili trajno uništene brojne kulturne i društvene razlike što su prije 1945. godine postojale među zemljama koje su postale dio komunističkoga svijeta.¹⁹

Postupno osamostaljivanje pojedinih segmenata istočnoeuropskih društava nakon razdoblja „tvrdog komunizma“ ponovno je otkrivalo stare, ali i proizvodilo nove društvene, kulturne te i političke različitosti među pojedinim zemljama unutar regije, pridonoseći njezinu usporenome, ali nezaustavljivom heterogeniziranju, a time i raspadanju.²⁰ Osamostaljivanje i oslobađanje društava od terora, pritiska i sveobuhvatne kontrole države naposljetku je „raznijelo“ cijelu regiju poput kakve eksplozivne naprave.²¹

2. Raspad Istočne Europe i nastanak novih regija

Tijekom opasnoga hladnoratovskog razdoblja XX. stoljeća Istočna Europa smatrana je najvećim neprijateljem slobodnoga zapadnog svijeta, a njezina je brutalno nametnuta podjela Europe „željeznom zavjesom“ bila snažno simbolizirana fizičkim izrazom u zloglasnome Berlinskom zidu.²²

¹⁷ Nakon Drugoga svjetskog rata Istočna Europa konstituirala se poglavito kao politička regija. Poljsku, Mađarsku, Čehoslovačku, Rumunjsku, Bugarsku, Albaniju, Sovjetski Savez i Jugoslaviju povezivalo je i „analitički homogeniziralo“ postojanje uglavnom jedinstvena tipa komunističkih političkih i društvenih poredaka.

¹⁸ O ideološkim, institucionalnim i ostalim obrascima komunističkoga sustava pomoću kojih je homogenizirana istočnoeuropska regija nakon 1945. godine opširnije u: BEREND, I. T., „The Crisis Zone“ Revisited: Central and Eastern Europe in the 1990s. *East European Politics and Societies*, 2001., 15, br. 2, str. 250-268.

¹⁹ Opširnije u: KASAPOVIĆ, M., *Regionalna komparatistika i Istočna Europa: kako se raspala Istočna Europa*, Anali Hrvatskog politološkog društva, Zagreb, 2007., br. 4, str. 85.

²⁰ *Jacques Rupnik* naglašava da su tradicije oponiranja autokratskim režimima u obje Jugoslavije bile najjače u Hrvatskoj. U socijalističkoj Jugoslaviji određeno oponiranje razvilo se među Srbima i Slovencima, ali ga praktično uopće nije bilo među Makedoncima, Crnogorcima i Bošnjacima. Prema: RUPNIK, J., *The Postcommunist Divide*. *Journal of Democracy*, 1999., 10, br. 1, str. 57-62.

²¹ Na proces raspadanja utjecalo je mnoštvo povijesnih, kulturnih i političkih čimbenika, koji su djelomice potjecali iz komunizma, a djelomice su nastali tijekom procesa transformacije. Detaljnije vidi: KASAPOVIĆ, M., *op. cit.*, str. 86-88.

²² Dana 9. studenoga 1989. otvoren je *neometani promet* između Istočnoga i Zapadnoga Berlina, da bi potom došlo i do rušenja zida. Povijest Berlinskoga zida neposredno je vezana uz odnos koji je u svijetu uspostavljen neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Kao što se moglo i očekivati, između pobjedničkih saveznika, zbog različitih političkih i ideoloških uvjerenja, liberalne demokracije,

Države bivše Istočne Europe predstavljaju različite kulturalne krajolike koji često imaju vrlo malo ili ništa zajedničkoga. Povijest Istočne Europe karakterizirana je neobičnom različitošću uvjetovanom križanjem sukobljenih povijesnih sila i njihovih civilizacija, kultura i religija.²³

Ako je zbog ulaska nekoliko zemalja u Europsku uniju i NATO postalo prijepornim govoriti o Istočnoj Europi u političkom smislu, to ne znači da su te zemlje izgubile sva obilježja koja su ih nekoć činila Istočnom Europom.²⁴ Za istočnoeuropsku regiju ostaju konstitutivnima povijest, kultura i mentaliteti naroda, ponajprije nacionalizam i etnički ressentimenti općenito, koji će i ubuduće određivati razvoj regije, premda je uočljivo da se u toj velikoj regiji izdvaja prostor od Estonije do Mađarske, koji pripada Srednjoistočnoj Europi po svojim povijesnim, kulturnim i mentalnim svojstvima.²⁵

Prema mišljenju historijskih tradicionalista, istočnoeuropska regija doživjela je disoluciju na podregije, Srednju ili Srednjoistočnu Europu i užu Istočnu Europu, ali ipak se nije raspala. Među zagovornicima takva stajališta prevladavaju njemački historijski komparatisti, koji kulturno-historijske čimbenike u konstituciji regije pretpostavljaju povijesno-političkima.²⁶

odnosno boljševizma, dolazi do razilaženja koje eskalira prema sukobu koji se zaustavlja na samoj granici rata. Zbog posljednjega to se stanje naziva hladnim ratom. Kao njegov simbolični početak navodi se govor britanskoga premjera *Winstona Churchilla* koji je održao 5. ožujka 1946. na Westminster Collegeu u Fultonu, SAD, u kojem je spomenuo željeznu zavjesu (*iron curtain*) koja se spustila među bivšim saveznicima. Navedena sintagma nije, kako se obično misli, označavala samo dubinu razilaženja i žestinu sukoba, nego sredstvo koje zapadne demokracije trebaju primijeniti prema komunističkom istoku kako bi se zapriječio izvoz revolucije odande. Željezna zavjesa (*eiserner Vorhang*) bila je obvezna protupožarna mjera u njemačkim kazalištima do pojave električne rasvjete. (Prema nekima Churchillova metafora i nije originalna jer ju je prije njega izrekla belgijska kraljica Elizabeta opisujući stanje između Belgije i Njemačke na početku Prvoga svjetskog rata). Vidi: CHURCHILL'S, W., "The Sinews of Peace", u: *Milestone Documents in World History: Exploring the Primary Sources That Shaped the World*, edited by Brian Bonhomme and Cathleen Boivin, 1436-1451. *Milestone Documents*. vol. 4, 1942.-2000., (Dallas, TX: Schlager Group, 2010.). <http://www.stmhistorymedia.org/winston-churchills-iron-curtain/> (5. 7. 2022.).

²³ *Beyme* polaze od uvjerenja da Istočna Europa nije nastala nakon 1945. godine kao povijesno-politički pojam, nego se konstituirala stoljećima prije njega kao povijesno-kulturni pojam. Redefiniranje regije ne bi smjelo biti teško i pogodovalo bi razvoju regionalne komparativne politike Istočne Europe, koja je sada, nakon dugo vremena, oslobođena tereta ideoloških sukoba. Opširnije u: BEYME, K. V., "Die vergleichende Politikwissenschaft und der Paradigmawechsel in der politischen Theorie", *Politische Vierteljahresschrift*, 1990., 31, br. 3, str. 473.

²⁴ Istočnoeuropsku regiju najprije bi trebalo redefinirati u zemljopisno-političkom smislu i podijeliti je na Srednju i Istočnu Europu, ali tako da ta podjela ne ukine Istočnu Europu, nego samo izdvoji podregije unutar nje. Opširnije u: ANWEILER, O., "Osteuropaforschung – gestern, heute, morgen. Ein Interview". *Osteuropa*, 1998., (48), 8-9, str. 759-766.

²⁵ Vidi: DANYLOW, P., "Osteuropäische Regionalstudien oder Orchideenfach?". *Osteuropa*, 1998., (48), 8-9, str. 776-777.

²⁶ Međutim, bilo bi zanimljivo znati smatraju li oni, primjerice, da je istočni dio Njemačke, nekadašnja komunistička Istočna Njemačka, još uvijek dio Istočne Europe ili je samim činom promjene političkoga statusa, stvarnim pripojenjem Zapadnoj Njemačkoj, promijenila svoj regionalni položaj i postala dio Zapadne Europe? Ako je Istočna Njemačka mogla promijeniti svoju regionalnu pripadnost

S druge strane ako promjene dovedu u pitanje konstitutivna obilježja nekoć jedinstvene regije, valja se suočiti s njezinim raspadanjem te priznati da ona više ne postoji u starim granicama. A promjene što su se zbile tijekom posljednja tri desetljeća razorile su Istočnu Europu kao povijesno-politički pojam.

Nakon raspada Sovjetskoga Saveza postale su očite političke i kulturne razlike između Srednjoistočne Europe i država slijednica sovjetskog imperija, uključujući i Rusiju.²⁷ Srednjoeuropske zemlje razvile su moderno pravo, političke institucije i postupke.²⁸ Na njih se ne mogu više primjenjivati kategorije zaostalosti i zakašnjele modernizacije. Također i *Barerowski* tvrdi da se Istočna Europa raspala na Srednju ili Srednjoistočnu i užu Istočnu Europu.²⁹

I *Whitehead* je zaokupljen izdvajanjem Srednje iz Istočne Europe i utvrđivanjem njezinih članica. Prema njegovu sudu jezgru Srednje Europe čine samo Poljska, Mađarska, Češka i Slovačka.³⁰

Wandycz precizira da se u izučavanju povijesti Srednjoistočne Europe naglasak stavlja na države, neovisno o prekidima državnoga kontinuiteta, i na vladajući narod, dok se ostali narodi razmatraju samo u vezi s njime. Sukladno tome, Srednjoistočna Europa zapravo se svodi na Češku-Čehoslovačku, Ugarsku-Mađarsku i Poljsku. Hrvatsku, primjerice, *Wandycz* analizira samo u sklopu povijesti Ugarske.³¹

Općenito bi se, dakle, moglo reći da istraživači koji ističu važnost političke povijesti i političke kulture u konstituciji regije u Srednju Europu obično svrstavaju sve zemlje bivše Habsburške Monarhije.³² Očita je i stanovita selekcijska pristranost koja

promjenom političkoga statusa i političkoga poretka, zašto to ne bi mogle i druge zemlje? Ako je istočni dio Njemačke još uvijek unutar Istočne Europe, znači li to da se razdjelnica između Istočne i Zapadne Europe pomaknula posred Njemačke, pa sada dijelovi te zemlje pripadaju dvjema kulturno-povijesnim regijama?

²⁷ DEGAN, V. Đ., *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2006., str. 256.

²⁸ Srednjoeuropske su države odbacile komunističke režime prije i odlučnije od SSSR-a. Već potkraj 1991. godine demokratski su izbori bili održani najmanje jednom, a nekomunističke vlade bile na vlasti u Bugarskoj, Čehoslovačkoj, Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj, Rumunjskoj, Sloveniji te u tri baltičke republike bivšega Sovjetskog Saveza (Estoniji, Latviji i Litvi). U većini tih zemalja, tranzicija je bila mirna i nenasilna, s iznimkom Rumunjske. I premda je bilo razlika u stupnju u kojem su nove demokracije srednje Europe poštovala ljudska prava i demokratske slobode, sve u svemu, njihovi su rezultati na ovim područjima bili zadovoljavajući. Detaljnije u: WIATR, J. J., *Srednja Europa u novom svjetskom poretku*, Politička misao, vol. XXXVII., 2000., br. 2, str. 3-11.

²⁹ Vidi: BABEROWSKI, J., "Das Ende der Osteuropäischen Geschichte", *Osteuropa*, 1998., (48) 8-9., str. 794.

³⁰ Opširnije u: WHITEHEAD, L., *Democratization. Theory and Experience*. New York, Oxford University Press, 2002., str. 198-199.

³¹ Premda je Slovačka stoljećima postojala samo u obliku nekoliko sjevernih ugarskih pokrajina i nije imala političku autonomiju kao Hrvatska, autor ipak tvrdi da se ne mogu "ignorirati slovački korijeni" i da se ne smije odbijati uporaba imena Slovačka prije 20. stoljeća. Vidi u: WANDY CZ, P. S., *Cijena slobode. Povijest Srednjoistočne Europe od srednjega vijeka do danas*, Zagreb, Srednja Europa, 2004., str. v.

³² Geopolitički pojam je mnogo širi i mnogo značajniji, jer je regija Centralno-Istočna Europa mozaik naroda i kultura, starog i različitog porijekla, čija su različita povijesna iskustva veoma često bila

izvire iz podrijetla istraživača. Naime, istraživači iz država stare habsburške, Srednje Europe obično u novu, postkomunističku Srednju Europu svrstavaju sve suvremene države koje su nekoć bile dio Monarhije. Međutim, mnogi zapadnoeuropski i američki autori skloniji su reduciranju pojma Srednje Europe na čvrstu jezgru ili, što je učestalo stajalište posljednjih godina, svrstavanju država u Srednju Europu prema formalnom članstvu u Europskoj uniji.³³

Tako prema *Rupnikovu* mišljenju bivša komunistička Istočna Europa raspala se na novu Srednju Europu, koju čine Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka, Slovenija, Estonija, Letonija i Litva, na Balkan i na Rusiju s njezinim satelitima Bjelorusijom, Moldavijom i Ukrajinom.³⁴

Nadalje, *Attila Ágh* smatra da se Istočna Europa raspala na tri regije: Srednju Europu, Balkan i „pravu Istočnu Europu“. Srednju Europu čine Češka, Hrvatska, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija. Balkan, koji se zapravo poklapa s Jugoistočnom Europom, čine Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Makedonija, Rumunjska i Srbija. „Prava Istočna Europa“ obuhvaća države nastale raspadom Sovjetskoga Saveza, osim triju baltičkih zemalja.³⁵ *Johnson* također misli da na prostoru nekadašnje Istočne Europe danas postoje tri regije: Srednja Europa - Njemačka, Austrija, Poljska, Mađarska, Češka, Slovačka, Slovenija i Hrvatska, Jugoistočna Europa ili Balkan te Istočna Europa.³⁶

Stratfor predviđa da će postojati četiri Europe već za deset godina, a tijekom vremena sve više će se udaljavati jedna od druge. To su: Zapadna Europa, Istočna Europa, Skandinavija i Velika Britanija.³⁷ U regionalnom prestrukturiranju Hrvatska ima specifičan položaj.³⁸ Naime, Hrvatska je smještena na periferijama objiju regija, ona je

obilježena međusobnim oštrim sukobima. Također, ovo je i povijesni entitet u gospodarskom pogledu, jer je još od srednjeg stoljeća njezin gospodarski razvoj zaostajao za razvojem Zapadne Europe. MIŠČEVIĆ, T., *Pridruživanje Evropskoj uniji*, Beograd, 2009., str. 121.

³³ Pojam Centralne i Istočne Europe - CIE prije svega je geopolitički pojam. Geografski ova regija obuhvaća osam malih i srednjih država, s ukupnim brojem stanovnika od 160 milijuna, koji zajedno imaju nacionalni brutoprodukt gotovo isti kao i bruto nacionalni proizvod Francuske. Vidi u: MALER, P., *The Economies and Trade of Easter Europe, in Central and Eastern Europe-The opening Curtain?*, London, 1989., str. 37.

³⁴ Vidi: RUPNIK, J., 1999., str. 57.

³⁵ Opširnije u: ÁGH, A., *The Politics of Central Europe*, London, 1998., str. 3; ÁGH, A., „Process of democratization in the East Central European and Balkan states: sovereignty-related conflicts in the context of Europeization“, 1999., str. 263. http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B... (5. 3. 2017.).

³⁶ JOHNSON, L. R., *Central Europe, Enemies, Neighbors, Friends*. New York, 2002., str. 250. Slično misli i DUKOVSKI, D., *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*. Alinea, sv. I-II., Zagreb, 2005.; MAZOWER, M., *Balkan. Kratka povijest. Srednja Europa*, Zagreb, 2003.

³⁷ *Stratfor* ili *Strategic Forecasting, Inc* je američka informacijska tvrtka koja nudi analize i izvješća, geopolitičke prognoze budućih razvitaka, te u svom izvješću iz 2015. godine predviđa da će EU možda preživjeti u nekom obliku, ali će politički, ekonomski i vojni odnosi između zemalja biti temeljeni na bilateralnim ili ograničenim multilateralnim ugovorima.

³⁸ Hrvatska je oduvijek bila na križištu velikih povijesnih, političkih i kulturnih podjela u europskoj

najistočnija i najjužnija zemlja Srednje Europe te najzapadnija i najsjevernija zemlja Jugoistočne Europe. Ona se „vratila“ u Srednju Europu, ali je istodobno ostala i u Jugoistočnoj Europi. Pripadnost Hrvatske Srednjoj Europi starija je od pripadnosti Jugoistočnoj Europi. Hrvatska je ušla u balkansku regiju tek preko Jugoslavije 1918. godine i ostala je u njoj kao jedna od njezinih država slijednica nakon raspada Jugoslavije 1992. godine.³⁹

2.1. Ukrajina i njezin nacionalni i kulturni identitet

U strateškom i geopolitičkom smislu, Ukrajina se nalazi u tzv. „srcu geostrateškog centra svijet“. Kroz Ukrajinu prolaze svi najvažniji naftovodi i plinovodi iz Rusije ka europskim zemljama.⁴⁰ Ukrajinci, iako ih u prosjeku možemo doživjeti jednom nacijom, ipak to nisu. Ali nisu ni heterogeni kao, primjera radi, mi u bivšoj Jugoslaviji.⁴¹

Vjerski identitet zapravo stvara bit ukrajinskih podjela i nesreća. Važno je spomenuti da je na teritoriji Ukrajine nastala Rusija, pod imenom Kijevska Rus',⁴² a njen knez Vladimir je primio pravoslavno kršćanstvo što je zatim postala okosnica ruskog identiteta. Tek stoljećima kasnije, središte Rusije se seli u Novogorod, pa u Moskvu, pa u Sankt Peterburg, te ponovo u Moskvu. Pravoslavlje je dakle, duboko ukorijenjeno u Ukrajini već tisuću godina.⁴³

povijesti. Granica između Svetoga Rimskog Carstva i Bizantskoga Carstva oko 1000. godine prolazila je kroz područje suvremene Hrvatske. Granica između rimskoga katoličanstva i grčkoga pravoslavlja također je prolazila kroz Hrvatsku, doduše tako da je najveći dio Hrvatske ostao u sferi zapadnoga kršćanstva, ali su neki istočni i jugoistočni dijelovi pripali sferi istočnoga kršćanstva. Nakon propasti Bizantskoga i proširenja Osmanskoga Carstva na Jugoistočnu Europu od XIV. stoljeća, južne granice historijskih carstava Mađarske i Hrvatske postaju granice Srednje Europe, koja se kao regija konstituira u oprjci ne samo prema Zapadnoj nego i prema Jugoistočnoj Europi, Balkanskom poluotoku, gdje je prevladavalo pravoslavlje, a vladalo Osmansko Carstvo više od četiri sljedeća stoljeća. U feudalno doba, kad se zapravo konstituira Srednja Europa, Hrvatska je opet bila podijeljena između više imperija. Oko 1500. godine najveći dio suvremene Hrvatske nalazio se u sastavu mađarskoga kraljevstva, manji dio u sastavu habsburške Austrije, ali su dijelovi južne Dalmacije ostali pod vlašću Osmanskoga Carstva. No dok su od 1000. do 1350. godine jadranska obala, to jest Istra i Dalmacija, tradicionalno bile pod mletačkom vlašću i izlazile su iz okvira srednjovjekovne Srednje Europe, oko 1500. godine one velikim dijelom ulaze u sastav regije preko mađarskoga i austrijskog imperija. Slična je slika bila u cijelom XVI. i XVII. stoljeću. Granice Srednje Europe tijekom povijesti, a u tom okviru položaj hrvatskih zemalja unutar tih granica ili izvan njih, vidu u: JOHNSON, L. R., 2002., str. 15-78.

³⁹ DUKOVSKI, D., 1995., str. 14.

⁴⁰ Bitno je napomenuti da Rusija s naklonjenom Ukrajinom predstavlja svjetsku supersilu. Bez nje, euroazijsku regionalnu silu. Europa s Ukrajinom ima za trećinu uvećane prirodne resurse. Opširnije vidi u: RUTLAND, P., *An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis*, 2015., str. 130-137.

⁴¹ Opširnije u: DEGAN, V. Đ., op.cit. str. 228.

⁴² Priredio BURDA, S., *Povijest Ukrajine, Sažeta povijest Ukrajine i ukrajinskog naroda od najstarijih vremena do Narančaste revolucije 2004. godine*, Zagreb, 2009., str. 106.

⁴³ *Ibid*, str. 61-63.

Među Ukrajinacima treba razlikovati tri skupine vjernika: Prva skupina predstavlja vjernike Ukrajinske pravoslavne crkve koja je dio Moskovske patrijaršije, dakle Ruske Pravoslavne crkve. Ova Crkva je najstarija i posjeduje većinu vjerskih objekata u zemlji. Njenih vjernika ima oko 9 milijuna, samo među Ukrajinacima. Službeni crkveni jezik je ruski i staroslavenski. Drugu grupu predstavlja Ukrajinska Pravoslavna crkva Kijevske Patrijaršije, nastala 1995. godine nakon raspada SSSR-a i proglašenja nezavisnosti Ukrajine. Ona ima oko 17 milijuna vjernika uglavnom u Zapadnom i središnjem djelu zemlje. Službeni crkveni jezik je ukrajinski. Treći dio predstavlja Autokefalna Ukrajinska Pravoslavna crkva na zapadu zemlje, nastala kao odgovor na komunističku revoluciju 1919. godine. Njenih je vjernika oko 4 milijuna. Grkokatolika među Ukrajinacima ima oko 4 milijuna ili oko 8%. Manji dio ukrajinskog stanovništva su židovske, rimokatoličke (Poljaci) i protestantske (Slovaci i Mađari) religije. Postoji i manji broj muslimana.⁴⁴

Ne manje od vjerskog, zamršenost postoji i u nacionalnom identitetu. Za početak treba reći da se ukrajinska nacija stvarala neraskidivo s ruskom. Riječ Ukrajinac, kao što se može i pretpostaviti, u ruskom jeziku predstavlja nekoga tko živi u kraju Imperije. Također, do komunističke revolucije 1917. godine ruski narod se dijelio na tri grupacije; Velikoruse, današnje Ruse, Maloruse, današnje Ukrajince, i Bjeloruse koji i danas koriste taj naziv. Tijekom perioda SSSR usvojen je termin Ukrajinac, koji dobiva status ravnopravne nacije.⁴⁵ Ukrajinski jezik počinje se tada kodificirati, mada su postojali i raniji pokušaji ukrajinskih nacionalista.

Jedna od općih specifičnosti ukrajinskog društva u sklopu Ruskog Imperija bila je višestruko razvijena srednjovjekovna duhovna i kulturna tradicija usko vezana za središnju i zapadnu Europu. Ukrajinci su tada vrlo aktivno izvozili svoju razvijenu kulturnu baštinu, talent i znanje izvan granica Ukrajine širom Ruskog Imperija, ali pod nametnutim službenim ruskim nazivnikom. Mnogi Ukrajinci tijekom XIX. stoljeća bili su primjer ruskim intelektualcima, koji su ukrajinski narod u sklopu carske politike nastojali percipirati kao vlastiti.⁴⁶ Ukrajina je u kulturnom smislu često doživljavana kao prostor inovacije i neiscrpe inspiracije za širi intelektualni milje Ruskog Imperija.

⁴⁴ Detaljnije u: ETEROVIĆ, N., *Ekumenski dijalog-ideal i stvarnost, odnosi katolika i pravoslavaca u Ukrajini*, Kijev, 2003., str. 273-276.

⁴⁵ Tijekom ljeta 1923. godine u Ukrajini je započelo takozvano anticarsko ukorjenjivanje nove komunističke vlasti s političkim središtem u Kremlju. Ona je u Ukrajini također poznata kao *Ukrajinizacija*, tijekom koje je Ukrajinacima dopušteno aktivno uključivanje u politiku i institucije Sovjetskoga Saveza sa svim njihovim politički proukrajinskim stajalištima.

⁴⁶ Carska politika određuje da ukrajinska kulturna elita ne može sudjelovati u javnom životu ako se ne služi ruskim jezikom. Ruski je jezik postao apsolutno nezaobilazan uvjet da bi netko bio primljen u kulturno-umjetnički ili visoki politički milje.

Staljinov režim je nad Ukrajinacima izvršio najveći genocid u povijesti Europe.⁴⁷ Obično se misli da je najmasovniji takav zločin izvršen nad Židovima u holokaustu tijekom nacističke Njemačke, kada ih je ubijeno 6 milijuna. Međutim, tijekom provođenja kolektivizacije sela, sovjetski režim je tokom 1932.-1933. godine vještački izazvao glad među seljacima Ukrajine, nasilno im oduzimajući svu hranu.⁴⁸ U te dvije godine umrlo je preko 7,3 milijuna Ukrajinaca. Taj genocid nazvan je Gladomor⁴⁹ i kao genocid obilježen je u Ukrajinskom parlamentu, Vijeću Europe i u Ujedinjenim narodima. Provodile su ga Ukrajinske sovjetske vlasti pod patronatom komunističke Moskve.⁵⁰

Istovremeno s genocidom, teklo je nasilno preseljenje seljaka u gradove, tvoreći od njih, umjesto ruskih duhovnih centara – ukrajinske. Tipičan primjer je Kijev. U njemu je u vrijeme carske Rusije bilo 69% Rusa, 32% Židova koji su govorili ruski, i zanemarujući broj Ukrajinaca. U vrijeme Staljina, Ukrajinci postaju većina.

Nakon Gladomora i ostale represalije, mnogi Ukrajinci su, u Drugom svjetskom ratu, Hitlerove trupe dočekali kao osloboditelje. Staljin kasnije neće propustiti priliku da se osveti za to. Kako god, u ovom periodu stvorena je moćna pronacistička „Vlada“ Ukrajine, koja je osim mržnje prema Rusima i SSSR-u još veću netoleranciju pokazivala prema domaćim Židovima. Tako je možda i veći broj njih stradao od ukrajinskih susjeda nego od nacističke ruke. Poznato je da ukrajinski Židovi nisu stradali u logorima nego u masovnim egzekucijama koje su provodili Nijemci i Ukrajinski kolaboracionisti.⁵¹

Danas, Ukrajinci čine oko 77% a Rusi oko 18% stanovništva. Ostalih je 5%. Međutim kada je riječ o materinjem jeziku, tek 62% stanovnika je navelo ukrajinski kao svoj materinji, a 35% njih navodi ruski. To je službena statistika.⁵² Međutim kada

⁴⁷ Opširnije u: BURDA, S., 2009., str. 164-168.

⁴⁸ Dio svjetskih povjesničara pretpostavlja da je Staljin odlučio likvidirati ukrajinske seljake kao klasu, no s obzirom na to da su nacionalno osviješteni ukrajinski seljaci činili 80 % ukrajinske populacije, dio povjesničara tvrdi da je izvršen genocid nad ukrajinskim etnosom kako bi se na vrijeme slomio zahuktali otpor prema režimu u Moskvi.

⁴⁹ Međunarodni termin *Holodomor* (ukr. голодомор, голод (holod) - glad i морити (moriti) - umoriti) je pojam kojim Ukrajinci označavaju jedan od najstrašnijih zločina XX. stoljeća i službene vlasti u Ukrajini okarakterizirale su ga aktom genocida sovjetsko-komunističkoga režima nad ukrajinskim narodom.

⁵⁰ Opširnije u: GRAZIOSI, A., *The Soviet 1931–1933 Famines and the Ukrainian Holodomor: Is a New Interpretation Possible, and What Would Its Consequences Be?* str. 3-12. article have appeared in *Ukraïns'kyi istorychnyi zhurnal*, no. 3., 2005., *Cahiers du monde russe* 46, no. 3., 2005., and *Otechestvennye zapiski*, no. 34., 2007., respectively. Vidi: <https://www.iris.unina.it/retrieve/handle/11588/335138/3891/GraziosiFaminesPDF.pdf> (7. 7. 2022.).

⁵¹ Tipičan primjer je Babi Jar, pokraj Kijeva, kada su za dva dana postrijeljeni svi kijevski Židovi. Njih oko 35.000. Istovremeno, veliki broj pomoćnog osoblja u nacističkim logorima smrti bili su Ukrajinci. Ne treba posebno napominjati da se u svim ovim događajima dominantno radi o zapadnim Ukrajinacima. Ipak, većina ukrajinskoga stanovništva trpjela je pod nacizmom i zajedno s ostalim narodima SSSR-a sudjelovala u slamanju Hitlerove Njemačke. Detaljnije vidi u: BURDA, S., 2009., str. 195-198.

⁵² Opširnije u: KIRYUKHIN, D., *Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and*

stanovnike Ukrajine pitate koji jezik govore u obitelji i na kom jeziku prate medije, čitaju knjige, situacija je obrnuta. 67% stanovnika koristi ruski jezik u obitelji. U javnoj komunikaciji, u obrazovanju, u medijima ruski je dominantan. Samo nije službeni. U korespondenciji s državnim organima mora se koristiti ukrajinski. Stvari su dovedene do apsurdna. Dva od tri ukrajinska predsjednika i gotovo svi premijeri ni ne znaju ukrajinski jezik?⁵³ Čak su im i predizborna obećanja bila da će se potruditi da ga nauče. Lideri nacionalističkog zapada, naravno govore ukrajinski, ali da bi ih svi birači razumjeli često se obraćaju na perfektnom ruskom jeziku. Ruski, dakle, jeste univerzalni jezik u Ukrajini, koji svi razumiju i kojim se služe. Ali je zapadnjacima neprihvatljivo da ga netko predloži za drugi službeni jezik. Ipak, sve je veći broj ljudi koji koriste ukrajinski jezik, a njegova upotreba se kroz sustav obrazovanja značajno promovira, a stanovnici potiču, ponekada i nedobrovoljno, da ga koriste.⁵⁴

Raspadom sovjetske imperije Ukrajina je prvi put u povijesti postala nezavisna država.⁵⁵ Nimalo homogena, kao što je objašnjeno, nije nikakvo čudo, što se u periodu tranzicije, izrodilo mnogo suprotnosti. Istočni dio zemlje, sa razvijenom industrijom te južni, crnomorski s lukama i turizmom zadržali su viši životni standard.⁵⁶ Centralni i zapadni dio zemlje, izuzimajući glavni grad, živi u krajnjoj bijedi. Jednom nevidljivom linijom podijeljena, doslovno po polovini, zemlja živi dva paralelna života. Rusofilski i Ukrajinski. Primjera radi, u istočnom gradu Donjecku ili južnom, Sevastopolju, preko 90% stanovnika govori ruski, glasa za proruske stranke, oslonjeno je gospodarski i obrazovno na Rusiju. Nasuprot tome, zapadni grad Lavov, prijestolnica nekadašnje Austrijske Galicije, živi potpuno drugi život. Tamo 95% stanovnika podržava ukrajinske desničare, govori isključivo ukrajinski jezik i sanja europski san.⁵⁷

Nationalism, 2015., str. 66-67.

⁵³ Aktualne okolnosti u Ukrajini idu na ruku procesu kojim dvojezični govornici (ukrajinofo i rusofoni) u Ukrajini postaju u sve većoj mjeri rusofoni. Ukrajinofo postaju sve neodlučniji govoriti ukrajinski u javnosti zbog više razloga: ukrajinski postaje "neprivlačan" jezik, "svi razumiju ruski", a sve je prisutniji "agresivniji" nastup rusofona koji brane svoje pravo na ruski jezični izričaj i nekorištenje ukrajinskoga jezika. Vidi u: KOMAR, O., "Russification Via Bilingualism", u: The Ukrainian Week, br. 29, Kijev, 2012., str. 28-29.

⁵⁴ BOBAN, D., Ukrajina između autoritarizma i demokracije, Politička analiza, 2010., str. 37.

⁵⁵ Tako je 24. kolovoza 1991. Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika promijenila ime u Ukrajinu. Vidi: <https://www.un.org/en/about-us/member-states/ukraine> (8. 7. 2022.).

⁵⁶ Opširnije vidi: PETRO, N. N., Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine, University of Rhode Island. Vidi u: Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives, 2015., str. 20-31.

⁵⁷ Glavni grad Kijev, na nesreću jednih, a sreću drugih, nalazi se u zoni prozapadnoga dijela zemlje, dok je glavna ekonomska snaga i moć skoncentrirana na istoku. Broj stanovnika je podjednak u oba dijela, dok su politička opredjeljenja građana otprilike u razmjeri 55 % : 45 % u korist proruskoga dijela stanovništva. I u jednom i u drugom dijelu novonastali milijarderi odlučuju o sudbinama masa. Razlika je samo u tome što su ovi istočni milijarderi još bogatiji. Pravna država nikada nije uspostavljena a korupcija je način života. U tome se, jedino, dva dijela zemlje uopće ne razlikuju.

2.2. Europska unija i Ukrajina

Ukrajina je proglasila nezavisnosti 24. kolovoza 1991.⁵⁸ i to je predstavljalo događaj koji je doveo u pitanje političku i sigurnosnu ravnotežu u Europi s obzirom na to da su neki smatrali da Rusija ne može biti svjetska sila bez Ukrajine.⁵⁹ Od tada razvija veoma dinamične odnose s Europskom unijom. Vijeće ministara Europske unije, na summitu održanom 2. prosinca 1991., usvojilo je *Deklaraciju o Ukrajini*, kojom je potvrdilo rezultat izbora i izrazilo zadovoljstvo zbog demokratskoga načina na koji je ukrajinski narod izrazio svoje opredjeljenje o dobivanju potpuno suverene republike.⁶⁰

Odmah nakon stjecanja nezavisnosti započinju i službeni odnosi između NATO-a⁶¹ i Ukrajine, a 1994. godine Ukrajina postaje prva zemlja članica Zajednice nezavisnih zemalja - ZND⁶² koja se priključila programu Partnerstva za mir.⁶³

Pravni okvir za razvoj bilateralnih odnosa s Europskom unijom predstavlja sporazum o partnerstvu i suradnji potpisan 1994. godine, koji je stupio na snagu tek 1998. godine. Sporazum naglašava ekonomska i socijalna pitanja te potrebu javnih vlasti da osiguraju građanska prava i slobodu medija.⁶⁴ Iste 1998. godine potpisana

⁵⁸ Kao i ostale države Istočnoga bloka potpunu neovisnost stječe raspadom Sovjetskog Saveza 1991. godine. Odluka o nezavisnosti potvrđena je golemom većinom od 90%, na referendumu održanom 1. prosinca 1991. Opširnije u: BURDA, S., 2009., str. 255.

⁵⁹ U Europi je stvorena druga po veličini europska država površine 603, 700 četvornih kilometara i oko 52 milijuna stanovnika.

⁶⁰ Vidi: <http://aei.pitt.edu/3242/1/3242.pdf> (10. 7. 2022.).

⁶¹ U odnosu na NATO, u pitanju je i (uglavnom) preklapanje u članstvu u dvije organizacije, ali i Europljani imaju i svoj poseban "identitet" u NATO-u: Zajednička sigurnosna i obrambena politika (engl. *Common Security and Defence Policy - CSDP*), otprije znana kao Europska sigurnosna i obrambena politika (engl. *European Security and Defence Policy - ESDP*), čija je domena vezana za obrambeni i vojni vid te "politike" EU-a. Iako CFSP institucionalno postoji te ponekad učinkovito funkcionira (primjer uspješnog razdruživanja Srbije i Crne Gore), praksa je pokazala da jednako tako može biti i jednim dijelom ili u potpunosti zanemaren u "korist" onih zemalja-članica koje procijene da im pogoduje "soliranje" na međunarodnoj sceni. Vidi: KUKO, S., Proširena Europska unija: regionalna ili globalna sila?, EPS, Split, 2006., str. 45-46.

⁶² Na dan 21. prosinca 1991. službeno su proglasili kraj Sovjetskoga Saveza i formiranje Zajednice Nezavisnih Država, koja nije upućivala na državnu organizaciju. Dana 25. prosinca 1991. kraj Sovjetskog Saveza potvrdio je i Gorbačov kada je kao predsjednik bivše države podnio službenu ostavku. Vidi u: BURDA, S., 2009., str. 255.

⁶³ *Leonid Kučma* postao je predsjednik Ukrajine 1994. godine. Do tada je obnašao premijersku dužnost. Na početku svoga prvog mandata Kučma sklapa Sporazum o prijateljstvu, suradnji i partnerstvu s Rusijom te pregovara s državama ZND-a. Godine 1997. potpisuje i poseban ugovor o partnerstvu s NATO-om (*Charter for a Distinctive Partnership*), čime povećava mogućnost ulaska zemlje u tu alijansu. Za predsjednika je ponovno izabran 1999. godine, no popularnost mu naglo pada nakon navodnog sudjelovanja u korupcijskim skandalima, nakon čega se još više okreće Rusiji kao novom važnom partneru. Često je prozivan zbog ograničavanja novinarskih sloboda. Dana 23. siječnja 2005. Kučma službeno prestaje obnašati predsjedničku dužnost, a njegovo mjesto preuzima prozapadno orijentiran političar *Viktor Juščenko*.

⁶⁴ Europska komisija dobila je ovlast započeti pregovore o zaključivanju sporazuma o partnerstvu i suradnji s novim državama proizišlim iz dezintegracije Sovjetskoga Saveza. Predsjednik Kravzchouk posjetio je sjedište europskih institucija u Bruxellesu 14. rujna 1992., gdje se, između ostalih, sastao s

je i strategija ukrajinske integracije u Europskoj uniji *Strategy on Ukraine's Integration with the European Union, Decree of the President of Ukraine, 1998*, čime je članstvo u EU i službeno predstavljeno kao dugoročni strateški cilj državne politike. Još detaljniji program integracije s EU usvojen je 2000. godine *Decree of the President of Ukraine, 2000*. On je postao osnova za određene institucionalne promjene u zemlji koje su nominalno omogućavale takvu integraciju.⁶⁵

Međutim, napravljeni su veoma mali koraci prema članstvu najveće europske države u Europsku uniju. *Katarina Wolczuk* tvrdi da su se Ukrajinci grčevito hvatali za bilo koji signal iz Europe, pa su u tom smislu, kao korak u prevladavanju mrtvila u odnosima s Europskom unijom, pohvalili i pokretanje Europske politike susjedstva 2004. godine, ali ne kao alternativu punopravnom članstvu u EU, nego kao korak u jačanju stabilnosti i blagostanja u susjedstvu.⁶⁶ Unutar same Europske unije ne postoji jedinstven stav o članstvu Ukrajine u Europsku uniju. Moglo bi se reći kako, osim Poljske, nema dovoljno iskrenih zagovornika te ideje.⁶⁷

Različite posljedice na odnose Europske unije i Ukrajine imala je takozvana narančasta revolucija *Orange Revolution* s kraja 2004. godine.⁶⁸

Početkom prosinca 2004. godine, Vrhovni sud Ukrajine poništio je rezultate izbora zbog, kako je naglasio, mnogih neregularnosti i donio odluku da se treći krug izbora održi 26. prosinca 2006. Europska unija je u cijelosti podržala ovu odluku. Pobjedio je Viktor Juščenko, a OSCE je ocijenio da su izbori bili poštjeni i da su Ukrajinci napravili veliki korak prema demokraciji.⁶⁹

predsjednikom Europske komisije *Jacques Delorom*, s kojim je razgovarao o budućim odnosima EU i Ukrajine.

⁶⁵ Vidi u: POSHEDIN, O., CHULAIEVSKA, M., *European Integration of Ukraine: Tool for Internal Reform, Source of Problems or Pass Ticket to EU Membership?* 17., br. 1., 2017., str. 101.

⁶⁶ Detaljnije u: WOLCZUK, K., *Integration without Europeanisation: Ukraine and its Policy towards the European Union*. EUI Working Paper RSCAS br. 15, 2004., str. 6.

⁶⁷ Dana 13. siječnja 2005. Europski parlament donio je izjavu u kojoj izražava želju za približavanjem Ukrajine EU s mogućnošću članstva. Iako su mogući pregovori o članstvu još daleko, Europska komisija izjavila je da ono nije isključeno.

⁶⁸ Narančasta revolucija naziv je za niz prosvjeda i političkih događaja u Ukrajini koji su se odvijali od kraja listopada 2004. godine do siječnja 2005. godine. Uslijedili su nakon drugoga kruga izbora za predsjednika na kojima su sudjelovala dvojica kandidata: proeuropski kandidat *Viktor Juščenko* i dotadašnji premijer *Viktor Janukovič*. Žarište narančaste revolucije bio je Kijev. Izborna komisija, poslije drugog kruga predsjedničkih izbora, održanih 21. studenog 2004., objavila je pobjedu Viktora Janukovoča s 49,46 % prema 46,61 %. Nizozemska, kao predsjedavajuća EU, izjavila je "da izbori nisu održani u skladu s međunarodnim demokratskim pravilima" te naglasili da ovaj rezultat ne odražava volju izbornoga tijela Ukrajine. Ova ukrajinska kriza oživjela je tenzije između Rusije, s jedne strane, i Europske unije, NATO-a, s druge. Opširnije u: JANJEVIĆ, M., *Spoljna politika Evropske unije*, Beograd, 2007., str. 364-365.

⁶⁹ Viktor Juščenko pobjedio je s 51,99 % dok je Viktor Janukovič dobio 44,19 % glasova. U vrijeme narančaste revolucije većina prosvjednika koji su zagovarali Viktora Juščenka nosila je narančaste vrpce. S druge strane, manji broj prosvjednika koji je podržavao Viktora Janukoviča nosio je plave vrpce. Otuda veza s tzv. plavom revolucijom.

Ukrajinsko je društvo ipak započelo niz demokratskih reformi.⁷⁰ Ukrajina je došla aktivno civilno društvo, relativno nezavisne i slobodne medije te pluralizam političkih stranaka. U veljači 2005. godine usvojen je akcijski plan za Ukrajinu koji čini opsežan i ambiciozan okvir suradnje u svim ključnim reformskim područjima. Neka od prioritetnih područja suradnje jesu: jačanje stabilnosti i efikasnosti institucija koje jamče demokraciju i vladavinu zakona; osiguranje slobode medija i slobode izražavanja; suradnja u području razoružanja i neširenja oružja; suradnja u zajedničkom susjedstvu u postizanju regionalne sigurnosti, s naglaskom na rješavanju sukoba u Moldovi; postupno ukidanje carinskih barijera koje kočje bilateralnu trgovinu; postupno usklađivanje zakonodavstva sa standardima Europske unije i poboljšanje investicijske klime - *EU/Ukraine Action Plan*.⁷¹

Na Pariškom sammitu u rujnu 2008. godine, koji se smatra ključnim događajem u razvoju bilateralnih odnosa Europske unije i Ukrajine, pokrenuti su pregovori o novom sporazumu o pridruživanju, *EU-Ukraine Association Agreement*, koji bi trebao zamijeniti postojeći sporazum o partnerstvu i suradnji.⁷² Njime se predviđa, u skladu s ulaskom Ukrajine u WTO, duboka i sveobuhvatna zona slobodne trgovine. Do sada je u Bruxellesu i Kijevu održano nekoliko krugova pregovora o njegovu prihvaćanju. U najvažnijem zajedničkom izvještaju, iz studenoga 2009. godine, Ukrajina i Europska unija postigli su suglasnost oko suradnje u najvažnijim političkim, ekonomskim i sigurnosnim pitanjima. Prema stajalištu EU, takav bi sporazum značajno potaknuo političko udruživanje i gospodarsku integraciju Ukrajine s Europskom unijom.

U siječnju 2010. godine zajednički odbor Europske unije i Ukrajine usvaja i listu prioriteta za 2010. godinu⁷³ radi lakše implementacije sporazuma o pridruživanju. Što se tiče razvoja gospodarskih odnosa Ukrajine i Europske unije podaci Europske komisije pokazuju da je Europska unija, uz Rusiju, za Ukrajinu vodeći trgovački partner i čini oko trećine njezine vanjske trgovine. Prvi sastanak Vijeća za pridruživanje Europske unije i Ukrajine održan je 15. prosinca 2014. u okviru novoga sporazuma o pridruživanju,⁷⁴ a 16. ožujka 2015. Vijeće za pridruživanje Europske unije i Ukrajine

⁷⁰ Detaljnije vidi u: WILSON, A., *Ukrainian Politics since Independence*, London, 2015., str. 103-106.

⁷¹ *EU/Ukraine Action Plan* potpisan 21. veljače 2005. Viktor Juščenko izrazio je želju da "Ukrajinu vidi u Europi", a ne samo u "susjedstvu Europe" i zatražio da se sporazum sadrži odredbu kojom bi se predvidjele mogućnosti otvaranja pregovora između dvije strane o priključenju Ukrajine Europskoj uniji 2007. godine. Međutim, Unija nije prihvatila ovaj prijedlog. Vidi: *EU-Ukraine Relations, Political and legal foundations* http://eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/pdf/political_and_legal_foundations.pdf (10. 7. 2022.).

⁷² Vidi u: POSHEDIN, O., CHULAIEVSKA, M., 2017., str. 101.

⁷³ Agreed by the Joint Committee at Senior Official's Level of EU-Ukraine Association Agenda on January 26, 2010. Prema: http://www.fp6-nip.kiev.ua/assets/Ukraine_EU/2010associationagendapriorities_en.pdf (10. 7. 2022.).

⁷⁴ Jedno od vrućih pitanja je ratifikacija sporazuma o pridruživanju s Ukrajinom. Taj je sporazum

potvrdilo je ažurirani program pridruživanja. Taj će program biti ključan u usmjerenju procesa poboljšanih reformi i modernizacije gospodarstva u Ukrajini.⁷⁵

Glavni dijelovi sporazuma već se privremeno primjenjuju od 1. rujna 2014. Privremena primjena detaljnoga i sveobuhvatnoga područja slobodne trgovine počela je 1. siječnja 2016.

Vjeruje se da je čvršća ekonomska integracija s Europskom unijom ključna za gospodarski rast Ukrajine, dok članstvo u WTO-u može značajno poduprijeti gospodarske reforme, osobito u kontekstu ekonomske tranzicije. Zbog toga je Europska unija snažno podupirala članstvo Ukrajine u svjetskoj trgovinskoj organizaciji koje je značilo siguran pristup tržištima svih članica, a time i stabilnu trgovinu koja će privući daljnja ulaganja.⁷⁶

Pobjeda proruskoga kandidata Viktora Janukoviča, na predsjedničkim izborima 2009. godine, pobudila je sumnju da bi se Ukrajina mogla udaljiti od EU.⁷⁷ U vezi s tim Europska unija se suočila s važnim pitanjima u smislu priznavanja i prihvaćanja takva razvoja događaja i uspostavljanja nove strategije u odnosima s Ukrajinom. *Sabine Fisher* smatra kako svojevršnom tranzicijom Europska unija nije izgubila Ukrajinu, ali da se to ne bi dogodilo, veoma je važno da ta zemlja ostane na vrhu europskog zanimanja.⁷⁸

Velika kriza povezana s isporukom ruskoga plina 2009. godine pokazala je kakve posljedice za Europu mogu imati napeti odnosi između Kijeva i Moskve.⁷⁹

ratificiran u svim državama članicama i u Europskom parlamentu, ali je zapeo u Nizozemskoj. Nizozemci su u travnju na neobvezujućem referendumu odbacili taj sporazum i sada nizozemska vlada pokušava spasiti stvar. Iako je ishod referenduma pravno neobvezujući, nizozemska vlada se ne može ponašati kao da referendum nije bilo. Nizozemska vlada je poslala u Bruxelles tekst za koji se nada da će biti prihvatljiv i ostalim članicama kako bi mogla braniti taj sporazum u parlamentu.

⁷⁵ Detaljnije: EU-Ukraine Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement *As endorsed by the EU-Ukraine Association Council on 16 March 2010*. http://eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf (18. 7. 2022.).

⁷⁶ Detaljnije u: GIUSTI, S., PENKOVA, T., *EU Policy toward Ukraine and Belarus: Diverging Paths?* Vidi u: *The Foreign Policy of the European Union Assessing Europe's Role in the World*, editor Federiga Bindi, 2010., str. 136.

⁷⁷ Novi predsjednik stupio je na dužnost 25. veljače 2010. Ubrzo je posjetio Bruxelles i izjavio da je strateški cilj Ukrajine približavanje Europskoj uniji, te da se zauzima za uravnotežen odnos svoje zemlje sa Zapadom i Rusijom. Dok je njegov prethodnik Juščenko bio izrazito prozapadno orijentiran i zauzimao se za približavanje i Europskoj uniji i NATO-u, Janukovič želi Ukrajinu približiti Europskoj uniji, ali ne i NATO-u. Takav je stav karakterističan za političare iz istočnih dijelova zemlje, ali Janukovič je, prema tvrdnjama nekih analitičara, promijenio neka svoja stajališta. Tako su njegova obećanja o proglašenju ruskoga kao drugoga službenog jezika u zemlji pala u vodu, jer je ubrzo nakon preuzimanja predsjedničke dužnosti izjavio da ukrajinski ostaje jedini službeni jezik.

⁷⁸ Opširnije u: FISHER, S., *Has the EU lost Ukraine?* ISS Analysis, European Union Institute for Security Studies, EU, Paris, 2010., str. 4.

⁷⁹ Zbog neuspjeha u postizanju sporazuma između Rusije i Ukrajine o cijeni plina i isporuci za 2009. godine Europa se, zbog ukrajinskog duga, našla u plinskoj krizi. Milijuni kućanstava ostali su bez plina. Europska unija trudila se pomoći Ukrajini da ispunjava svoje obveze tranzitne države. O plinskoj krizi 2009. godine vidi u: LOSKOT-STRACHOTA, A. *The complexity of Russian-Ukrainian energy relations*. Opinion, Paris, 2009.

Dugogodišnji sukob između Rusije i Ukrajine, koji je započeo 2014. godine,⁸⁰ kulminirao je u veljači 2022. godine.⁸¹ Gotovo cijeli svijet osudio je Rusiju, optuživši je za kršenje međunarodnoga prava i ukrajinskoga suvereniteta, ona je sve to negirala i invaziju prikazala kao „mirovnu misiju“ u svrhu očuvanja mira, denacifikacije i demilitarizacije Ukrajine te zaštite ruskih građana koji su pod prijetnjom od NATO-a⁸² i ukrajinskih nacista.

Europska unija odlučno se suprotstavila ruskoj agresiji. Tako članak 43. Ugovora iz Maastrichta određuje da „s ciljem očuvanja mira, sprečavanja sukoba i jačanja međunarodne sigurnosti, a u skladu s načelima Povelje UN-a, EU može upotrebljavati instrumente zajedničke sigurnosne obrambene politike na misijama izvan svojeg državnog teritorija i, na taj način, obavljati velik broj zadaća“. Odluke EU o raspoređivanju misije ili operacije obično se donose na zahtjev zemlje partnera kojoj se pruža pomoć ili na temelju Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda, te uvijek uz puno poštovanje međunarodnoga prava.⁸³

Sjedinjene Države i Europska unija uvele su međunarodne sankcije Rusiji pokrivajući velik dio njezina financijskog, energetskog, obrambenog i tehnološkog sektora i ciljajući na imovinu bogatih oligarha i drugih pojedinaca.

Potpورا Ukrajini data je i na sastanku Europskog vijeća 23. lipnja 2022.⁸⁴ Naime, čelnici EU Ukrajini su dodijelili status zemlje kandidatkinje za članstvo u EU-u. U tom su kontekstu pozvali Europsku komisiju da izvijesti Vijeće o ispunjavanju uvjeta navedenih u mišljenju Komisije o zahtjevu Ukrajine za članstvo.⁸⁵

⁸⁰ Tijekom prosvjeda na Trgu Nezavisnosti u Kijevu - Euromaidan 2014. godine osim ostalih, značajnu ulogu imale su desničarske organizacije kao što su Desni sektor i Svoboda (Sloboda). Ultrad desnničarska partija Svoboda u svojim programskim ciljevima navodi ukidanje autonomije Krima i gostoprimstva Ruskoj Crnomorskoj floti u Sevastopolju. U Harkovu je 2010. godine potpisan sporazum kojim se produžava iznajmljivanje pomorske baze u Sevastopolju Rusiji do 2042. godine. Ukrajina će zauzvrat dobiti 30 % popusta na ruski plin, što bi Ukrajincima godišnje štedjelo četiri milijarde dolara. Prema: <http://www.diploweb.com/Russia-s-Black-Sea-fleet-in.html>

⁸¹ Rusija je 21. veljače 2022. službeno priznala samoproglašene separatističke države u Donbasu, a 24. veljače, tijekom sastanka Vijeća sigurnosti UN-a, Putin je najavio početak opsežne kopnene, morske i zračne invazije u okviru „specijalne vojne operacije“ na Ukrajinu usmjerene na ukrajinsku vojnu imovinu i gradove diljem zemlje koja traje i danas. Opširnije: <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia-chapter-title-0-2> (20. 8. 2022.).

⁸² Neki zapadni analitičari vide rusku invaziju 2022. kao kulminaciju rastuće ogorčenosti Kremlja prema NATO-ovom posthladnoratovskom širenju na bivšu sovjetsku sferu utjecaja. Ruski čelnici, uključujući Putina, tvrdili su da su Sjedinjene Države i NATO opetovano prekršili obećanja koja su dali ranih 1990-ih da ne će širiti savez na bivši sovjetski blok. Oni gledaju na proširenje NATO-a tijekom ovog burnog razdoblja za Rusiju kao na ponižavajuće nametanje u vezi s kojim ne mogu učiniti ništa osim promatrati.

⁸³ Od 2003. godine i prvih intervencija na zapadnom Balkanu EU je pokrenula i vodila 36 operacija i misija na trima kontinentima. Jedna takva je i misija *Concordia* u Republici Sjevernoj Makedoniji.

⁸⁴ Ukrajina je 28. veljače 2022. podnijela zahtjev za članstvo u EU.

⁸⁵ Vidi: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3790 (21. 8. 2022.).

Zaključak

Razvoj regionalnih odnosa u istočnom susjedstvu ovisi o pristupu Europske unije ključnim akterima poput Ukrajine. Europska politika susjedstva i Istočno partnerstvo politike su koje treba usmjeriti prema projektima kojima se nastoje riješiti političke i etničke tenzije na istoku Europe. Agresija na Ukrajinu znatno je pogoršala odnose Rusije sa zapadnim državama i radikalizirala sigurnosnu situaciju na regionalnom i globalnom nivou. Rat je ubrzao nastojanja Ukrajine da se pridruži zapadnim političkim blokovima, uključujući Europsku uniju i Organizaciju sjevernoatlantskoga saveza - NATO.

Othon Anastasakis, ravnatelj studija jugoistočne Europe na Oxfordu i viši znanstveni suradnik na St. Antony's Collega Univerziteta u Oxfordu, ističe da se „Ukrajina bori za vlastitu demokraciju i izbor kojim putem želi ići, ali je to relevantno i za globalni nivo, jer se u Ukrajini bore i za sve naše demokracije. Ovo je prijetnja svima, uključujući i zemlje Europske unije i zato u ovom trenutku EU mora nastupiti ujedinjeno“. Možemo kazati kako ovaj rat ima elemente ideološkoga rata protiv zapada, liberalne demokracije i proširenja NATO saveza. Ovu retoriku prihvatio je i Zapad jer su sankcije protiv Putina toliko velike da nadilaze same događaje.

Ovaj će rat svakako imati šire implikacije s obzirom na međunarodne ugovore te suradnju na kritičnim područjima poput kontrole naoružanja, energetske i kibernetičke sigurnosti, protuterorizma i drugih.

Ukrajinci žele živjeti svoje živote u skladu s europskim vrijednostima kao što su ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokracija, jednakost, vladavina prava i poštivanje ljudskih prava. Međutim, izgleda da je nemoguće izgraditi takvo društvo bez europskih integracija.

INTERNATIONAL LEGAL CHARACTERISTICS OF EASTERN EUROPE WITH SPECIAL REFERENCE TO UKRAINE

Summary

Today, Eastern Europe is going through a crisis that has many characteristics: social, political, economic, ideological, cultural. Russia's aggression against Ukraine is an event that will mark the future of Europe and the global world order. The current situation in Eastern Europe, that is, the armed conflict in Ukraine, has mercilessly, brutally and intentionally trampled and violated all international law, humanitarian and other rules, which regulate the behavior of sovereign and independent states in international relations. In the paper, the authors point out that the international community, that is, the European Union, plays a key role in the stability and security of Eastern Europe. The development of regional relations in the Eastern neighborhood depends on the approach of the European Union to key actors such as Ukraine. Therefore, it is necessary to recognize Ukraine as an important economic and political actor in Europe, which should also lead to deeper engagement with the European Union. On the other hand, it is important to respect and gradually implement democratic reforms that will bring Ukraine closer to the European Union and ensure its status as a democratic leader in the region.

Key words:

Eastern Europe, European Union, International relations, identity of Ukraine, Ukrainian crisis.